

СТРУКТУРНІ ТИПИ АНТЕЦЕДЕНТІВ ЗАЙМЕННИКОВИХ КОНТЕКСТІВ

У статті розглянуто структурну організацію антецедентів анафоричних конструкцій, яка може бути зведена до двох типів одиниць: непередикативної та передикативної природи. Автор аналізує випадки вживання «опосередкованого антецедента», коли між ним і корелятом розташовується «проміжний антецедент». Він має єднальне (допоміжне) призначення, що засвідчує його текстове розташування та актуалізована семантика. Такі структури бувають двох типів. До першого типу належать проміжні антецеденти, виражені лексемами в номінативній функції. У другий тип проміжних антецедентів об'єднуються лексеми, що виконують дейктичну функцію.

Ключові слова: антецедент, дейксис, займенник, корелят, номінація, текст, текстова категорія, функція.

В статье рассматривается структурная организация антецедентов анафорических конструкций, которая может быть сведена к двум типам единиц: непередикативной и передикативной природы. Автор анализирует случаи использования «опосредованного антецедента», когда между ним и коррелятом располагается «промежуточный антецедент». Он имеет объединяющее (вспомогательное) назначение, о чем свидетельствует его текстовое расположение и актуализированная семантика. Такие структуры бывают двух типов. К первому типу принадлежат промежуточные антецеденты, выраженные лексемами в номинативной функции. Во второй тип промежуточных антецедентов объединяются лексемы, которые выполняют дейктическую функцию.

Ключевые слова: антецедент, дейксис, местоимение, коррелят, номинация, текст, текстовая категория, функция.

The article depicts structural organization of antecedents of anaphoric constructions, which can be divided into two types of units: non-predicative and predicative nature. The author analyses occurrence of «mediate antecedent», when «intermediate antecedent» is situated between it and correlator. It has connective (supplementary) assignment, which is testified by its textual location and actualized semantics. Such structures are of two types. Intermediate antecedents, expressed by lexemes in nominative function, belong to the first type. Lexemes, which perform deictic function, belong to the second type of intermediate antecedents.

Keywords: antecedents, deixis, pronoun, correlate, nomination, text, textual category, function.

Вивчення процесів реалізації текстових категорій – важлива і цікава дослідницька перспектива, особливо ж коли йдеться про функціонування в ролі засобів їх реалізації таких специфічних із семантико-граматичного погляду слів, якими є займенники. Впливає це з уже аксіоматичного наукового положення про єднальну роль прономінальних слів у комунікативних одиницях різного рівня, починаючи з речення і закінчуючи текстом.

Оскільки займенник перебуває серед складних лінгвальних явищ, багато питань щодо якого ще не знайшли свого остаточного розв'язання,

увага, приділювана цій категорії слів, сприймається як закономірне явище. Системне дослідження проблеми займенникової реалізації текстових категорій має двовекторну спрямованість: воно розгортається від займенника до тексту і від тексту – до займенника. Це дає змогу з'ясувати взаємодію різнорівневих мовних одиниць (слова і тексту), а також здійснити вихід у прагматику і теорію комунікації через установлення можливих схем і моделей реалізації через займенникові одиниці багатьох текстових ознак.

Останнім часом з'являються нові дослідження дискурсивного вживання мови, ядром якого виступає текст. Питання ролі займенників у текстотворчих процесах порушуються в роботах В. Таран [11], О. Селіванової [10], Л. Мацько, О. Мацько [5], В. Плотникової [7], С. Лазаренко [3], Л. Лосевої [4], І. Дудко [2] та ін. Однак цілісного системного дослідження займенникової реалізації текстових категорій в україністиці немає. Мета статті – дослідити структурну організацію антецедентів анафоричних конструкцій, що виступають маніфестантами текстової категорії зв'язності, та описати типи антецедентів займенникових контекстів.

Займенники позбавлені конкретно виявленого матеріального змісту; вони лише дають, не називаючи, найзагальніше уявлення про предмети, ознаки чи кількості через акт співвіднесення з лексично повнозначними словами, що є їх загальною семантичною ознакою. Комунікативно займенники функціонують як експліканти семантики актуалізованих текстових фрагментів, заміниками яких вони виступають у наступних (анафора) чи попередніх (катафора) контекстах. Як вважає Т. Папенкова, «вихідною умовою в дослідженні текстуальних функцій займенникових слів є визначення структури відрізків тексту, що розкривають актуальний зміст займенників» [6, с. 4].

Структурна організація антецедентів анафоричних конструкцій, що виступають маніфестантами текстової категорії зв'язності, може бути зведена до двох типів одиниць: непередикативної та предикативної природи. Класифікаційну групу першого типу репрезентують антецеденти номінативної природи, виражені:

а) одним словом здебільшого субстантивної семантики: «Гончар не проспівав жодного дифірамбу можновладцям України, як це робили десятки інших майстрів письменства... Його обурювали спроби різних сил розколоти наш народ» (Лупейко, с. 150); «Оксен розумів, що тепер не можна тратити ні секунди, і, озирнувшись, зустрівся поглядом із Сергієм. Той, очевидно зрозумів, у чому справа, і, працюючи ліктями, став пробиватися...» (Тютюнник, с. 168). Інколи слово-антецедент може дорівнювати реченню: «Мати. Вона всміхається, сонце іскриться в краплинах сліз на щоках...» (Гончар, с. 31);

б) простим (складним) підрядним (сурядним) словосполученням: «Почали своє сімейне життя Тимко та Оріся в чужій хаті, в чужих людей. Пустила їх на пожиток далека Орисина родичка – тітка Параска» (Тютюнник, с. 248); «Серед отроків, з яких складалася дружина, у Чорного Венра було багато друзів, прибічників і однодумців. Вони загукали перші...» (Малик, с. 157);

в) звертанням:

«– Скажи мені, Гіаціанте, чи справедливо вчинив брат Валентиніан, ув'язнивши мене в цьому осоружному палаці?»

– Ні, несправедливо, – відповів той. – Ти народилася вільною, як і всі люди на землі, окрім рабів» (Малик, с. 83). Останній приклад цікавий тим, що антецедент (який «називає особу чи предмет, до яких звертається мовець» [8, с. 203]) виражений субстантивом у вокативній формі, належить до синтаксично ізольованих частин речення, тобто стоїть поза його граматичною структурою: «навіть включаючись до складу речення, звертання не стає його членом, тобто не має сурядного чи підрядного зв'язку з іншими словами і зберігає відокремленість своєї позиції і граматичну самостійність» [1, с. 273]. Існує думка, що у структурі простого речення звертання являє собою нечленоване речення [9, с. 225]. Звертання, що вживаються в імперативно-наказових реченнях, де присудки мають форму наказового способу дієслова, є найвиразнішими. Саме таку особливість ілюструє наведений вище текстовий фрагмент. Однак ці констатовані виняткові характеристики звертання виявляються надлишковими для факту залучення його як антецедента в анафоричну структуру. Такий факт свідчить на користь превалювання в процесах реалізації текстової категорії зв'язності семантичних співвідношень над формальними.

На користь наведеної думки свідчать і факти використання в структурі розчленованого корелята субстантивів в іншій числовій формі порівняно з антецедентами: «По-третє, іноземці часто ставлять традиційне запитання: «Як це можливо, що у Вас державний службовець, який живе на скромну зарплату, їздить на 3-х «Мерседесах» і проживає у замку?» Ми знаємо, що ці престижні авто, замки записані на ветерана, інваліда, бабусю-пенсіонерку. Перед законом ці службовці невразливі...» (Боротьба, с. 81). Такі кореляти не просто здійснюють займенниково-анафоричний повтор номінації з попереднього контексту, а й прирошують свої значення семою узагальненості.

Групу антецедентів предикативної природи репрезентують:

а) просте речення («За свідченням етнографів, у далекому минулому всі ритуали цього свята виконувалися жерцями у язичницьких капицях із жертвами поганським ідолам. Ці підтверджують знайдені при археологічних розкопках ритуальні жертвоприношення у печях при капицях...») (Лановик, с. 173);

б) складне речення («Кілька білих мармурових колон, безконечні сходи, що ведуть від гавані мовби до самого неба, широкі, пустельні, втілення простору й порожнечі, невловимої і непокороної. Чи не нагадує це простір, який він прагне подолати...») (Загребельний, с. 190);

в) складне синтаксичне ціле («Її все здавалося, що вони з Тимком живуть уві сні, що сон цей незабаром розвіється. Тимко покине її тут, у чужих людей, одну на ганьбу та посміховище, а сам утече за тридев'ять земель. Таке почуття охоплювало її раптово, підкравиши бозна-звідки, руки в неї опускалися, серце бралось тривогою...» (Тютюнник, с. 249).

Антецедент, виражений предикативною одиницею, може поширюватися на предикативну частину наступного складного речення, в якому наявний займенниковий корелят: «Знаменитий мовознавець бачила, як красивий доцент вкладає у розглянуті комісією студентські справи любовні записки і передає гарненькій секретарці. Мовознавець ловила не один раз їх змовницькі погляди, вважала це непристойним і в душі страшенно обурювалася, але мовчала...» (Тютюнник, с. 57). Виявлено випадки, що репрезентують протилежні процеси: корелят з'являється в тому самому реченні, що й антецедент, а потім у наступному реченні дублюється: «Якби митрополитові Київському і Галицькому можна було висловитись, як перед Богом, то вже тоді він мав би сказати, що РПЦ змінилась кількісно і мусить змінюватись внутрішньо, бо ж треба «протистояти» якось новій реальності: сотні й тисячі церков автокефальних та греко-католицьких переповнені народом, і в них уже не поминають ні Патріарха Московського, ні митрополита Київського і Галицького. І супроти них парафії РПЦ – то вже не сила, хоча вони це матеріально підтримують ієрархію» (Сверстюк, с. 73).

Т. Папенкова констатує наявність різних видів відношень між займенником та антецедентом, зводячи їх до трьох таких типів: а) займенник заміщує номінативні одиниці; б) займенник приєднує до антецедента речення, в якому перебуває сам; в) займенник приєднує до антецедента речення, в якому здійснюється узагальнення текстової інформації попереднього або наступного фрагмента [6, с. 4].

Досліджуваний матеріал репрезентує позасистемні випадки, коли у функції антецедента виступає не субстантив, а слово іншої частиномовної належності. Зокрема, це дієслово і займенник.

Функціонування дієслова в позиції антецедента можливе тоді, коли в анафоричні зв'язки вступають спільнокореневі номінації, а вказівний ад'єктивний займенник виконує свою службову функцію – ідентифікує корелятну номінацію з антецедентною: «Мабуть, знала до кінця свого сина лише валиде Хафса. Знання те добула гірко» (Загребельний, с. 84);

Якщо у функції антецедента виступає займенник (найчастіше вказівний), його семантична неповноцінність для такої функції (адже антецедент – це назва відповідного референта, повнозначна одиниця, яка у наступному контексті заміщується здебільшого займенником – до певної

міри формалізованим словом-замінником) компенсується:

а) уточнювальним словом («І коли ті, далекі, прийдуці, виринувши з глибин всесвіту, наблизяться колись до нашої планети, перше, що їх здивує, безсумнівно, будуть... собори! І вони, інозоряні, теж стануть дошукуватись тайни пропорцій, ідеального суголосся думки й матеріалу, шукатимуть ніким досі не розгадані формули...» (Гончар, с. 362);

б) підрядною частиною: «Ті, хто сьогодні сміє заперечувати факт, що Голодомор 1932-1933 років був геноцидом української нації, не бояться й не знають Бога. Вони знають і бояться лише пахана й кілерів» (Визвольний шлях, с. 11-12). Антецедента-займенника такого типу може семантично підтримувати конотована відокремлена конструкція у наступному контексті: «Про тих, що бродили по морозу з прапорами – якого б кольору ці прапори не були, – взагалі не йшлося. Похмурі вбогі інопланетяни, вони жили з своїми законами...» (Рогоза, с. 46).

Трапляються випадки, коли від антецедента-займенника, семантична компенсація якого здійснюється підрядною частиною, розгортається субституційний ряд: «Добре тим, в кого батьки повернулися з фронту. Ті з собою матерів не беруть, і вправляються. Та їх мало» (Шкіль, с. 44).

Серед аналізованого матеріалу виявлено випадки, коли значення антецедента в наступному контексті набуває градаційного семантичного розчленування, яке реалізується в кількох рядах однорідних членів речення: «Термін «стійкість» можливо розкрити також за допомогою інших термінів. Семантичний аналіз показує, що термін «стійкість» означає твердість, завзятість і стабільність. При цьому стабільність означає міцність і постійність; міцність – наявність сильних внутрішніх зв'язків, стабільність і твердість; твердість – міцність, силу, непохитність, рішучість і завзятість. Об'єднавши їх, можна дати таке визначення...» (Боротьба, с. 74). Однак займенник-корелят перебуває в семантикограматичних зв'язках лише з тим субстантивом, що має узагальнене стосовно усіх рядів однорідних членів значення. Відтінок узагальненості демонструє і займенник-корелят.

Уточнюватись може й антецедент-субстантив, коли його актуалізовану семантику необхідно «розвернути» в напрямку розгортання ланцюга смислової зв'язності тексту. Таке уточнення може здійснюватися, зокрема, підрядним реченням: «У зв'язку з цим зрозумілі доктори тим літераторам, які непомірно експлуатують фольклорні сюжети, переспівують народні притчі та прислів'я у вірші без глибокого самостійного і творчого переосмислення їх. Вони тривіалізують мову, нівелюють слово» (Мовчан, с. 45-46); У процесі аналізу виявлено випадки (вони характерні для обсягових

текстових фрагментів) вживання «опосередкованого антецедента», коли між ним і корелятом розташовується «проміжний антецедент». Він має єднальне (допоміжне) призначення, що засвідчує його текстове розташування та актуалізована семантика. Такі структури бувають двох типів. До першого типу належать проміжні антецеденти, виражені лексемами в номінативній функції.

I. Проміжні антецеденти першого типу. У таких випадках проміжним антецедентом виступає повторна синонімічна номінація: «Київ {I} поволі, з натугою, бо все його тіл задерев'яніло, підвіся і відчув, як шумить у голови, а ноги, мов дуби, нетвердо стоять на землі. Видно, давався взнаки міцний удар по тім'ю.

Товстун оглянув бранця {II} з усіх боків і, пересвідчившись, що він не поранений, втягнув з кишені мотузку і скрутив руки за спиною.

– Іди!

Його привели до чималого гурту бранців і прив'язали до сукуватої ворини...» (Малик, с. 162).

Крім синонімічних, між основним і проміжним (допоміжним) антецедентом можуть існувати родовидові відношення: «З трьох боків до неї підступали вої {I} Чорного Верра. Прямо від гори наближався рябий Лют, {II} зліва – Малк, {II} справа – Мислята {II}. Це вони вкрали її в купальську ніч і запроторили в дикий предковічний ліс до старого бортника» (Малик, с. 186).

II. У другий тип проміжних антецедентів об'єднуються лексеми, що виконують дійктичну функцію. У таких структурах слово займенникової семантичної функції узагальнює сегменти структури розчленованого первісного антецедента або здійснює на нього вказівку.

1) У ролі проміжного антецедента названих конструкцій може опинитися означальний займенник *весь*, коли він функціонує як субстантивний у формі множини. Такий факт зумовлений текстовою позицією щодо попереднього контексту і семантикою прономінатива: появи в тексті займенника *весь* передусе розгорнутий опис антецедентної (референтної) ситуації, щодо якої він виступає корелятом, узагальнюючи семантику антецедента. Така референтна ситуація вміщує ключові для встановлення анафоричного зв'язку субстантивні номінації. Водночас займенник *весь* перебуває в антецедентно-корелятних зв'язках із займенником *вони* у відповідній граматичній формі: «Повз них, виліскуючи напомадженими головами і нафарбованими губами, голими плечима і дорогими самоцвітами, лаком нігтів і лакованими черевиками, сунула публіка {I} оперових прем'єр. Жінки, {I} що прийшли сюди не тільки слухати музику ... наче пригортаючи їх, хилились до них золотозубі, короткоштанні чоловіки, {I} такі неподібні до тих, кого знає і з ким працює

Іван Семенович. Присмне почуття окремішності і злої ворожості до всіх {II} навкруги обгорнуло його. Він дививсь на них, як на щось дивне та застаріле...» (Плужник, с. 29). Такий займенниковий антецедент можна кваліфікувати ще як «антецедент другого ступеня», або «антецедент-опосередковувач». Займенниково-антецедентні конструкції такого типу демонструють міцні текстові зв'язки, що простягаються на значну глибину текстового макрознака.

Якщо ж означальний займенник *весь* функціонує як атрибут, він входить до групи антецедента-субстантива, виступаючи, природно, залежним від нього: «Єдине, чого він домігся від отця і що радувало його, це те, що весь рід, від старого до малого, знявся вчора зі своїх селищ і рушив на північ, у непрохідні ліси. А за ним рушили і інші роди» (Малик, с. 180).

2) Проміжним антецедентом (антецедентом другого ступеня) може бути і порядковий числівник, що виступає субстантивованим засобом вказівки на названий уже антецедент. Функціонуючи як антецедент другого ступеня, такий сегмент аналізованої структури виступає «проміжним єднальним пунктом» на шляху розгортання лінії текстової зв'язаності: «Усне і письмове слово – це два полюси творчості М.В. Гоголя. Рудий Панько, пасічник, баландрасник – речник усного слова; Акакій же Акакійович Башмачкін, {I} чиновник, титлярний радник – пахолок письмового слова. Перишій – у колі веселих оповідачів, другий {II} – у невимовній самоті, найвищою насолодою для якого було переписування паперів. У нього були серед літер і свої фаворити...» (Мовчан, с. 63). Структури з проміжними антецедентами охоплюють текстовою зв'язністю досить обсягові текстові фрагменти.

Якщо в попередньому контексті фігурують кілька іменників з однаковими (чи майже однаковими) морфологічними параметрами – «потенційних антецедентів», для ідентифікації корелята і антецедента в дію вступає прийом семантичного узгодження: «На спочинку постояв Олег Паладюк; повів оком до квітучої посвітності; потім – з дворучної тачки, накидає вугіль у піч паровика: звідти розжеврений розлив аж сліпить. Скоро закрито його» (Барка, с. 9); «За словами Генерального директора, центр не є паралельним чи основним, а є допоміжним механізмом, що сприятиме Департаменту по боротьбі з корупцією на урядовому рівні. Залучення до його діяльності цивільного та військового потенціалу призведе до утворення елітного центру теоретиків та практиків» (Боротьба, с. 13); «Примучивши готів і венетів, гунни рушили на Дунай. Вони не поспішали» (Малик, с. 76).

Однак незнання автором правил і особливостей займенникової участі в процесах організації текстової зв'язності, що є складником мовної компетенції, призводить до мовних

девіацій, які спричиняють значні труднощі для адресата під час декодування текстової інформації: «У цілому практика кваліфікації злочинів, вчинених організованою групою або злочинною організацією, відбиває тип небезпечної злочинної діяльності співучасників. Вона враховує ту обставину, що співучасники заздалегідь об'єднують свої зусилля з метою здійснення злочинної діяльності, обумовлюють розподіл ролей між собою...» (Боротьба, с. 48). Проблема розуміння наведеного текстового фрагмента криється у сплутуванні чистої займенникової заміни, коли прономінатив виступає як самодостатній заміщувач антецедента, з ідентифікацією шляхом використання дейктика, який вказує на лінію текстового зв'язку між корелятом і антецедентом. Попередній щодо займенника контекст у наведеній ілюстрації вміщує п'ять субстантивів з аналогічними до займенникових граматичними параметрами. Найбільш ймовірними «претендентами» на роль антецедента виступають іменники «практика» і «діяльність». Проте однозначного виходу з ситуації в наведеному фрагменті адресант тексту не пропонує. Використання ж займенникових ідентифікаторів знімає проблему спеціального лінгвістичного аналізу для декодування подібних псевдотекстових утворень: корелятивні конструкції типу «ця (така) практика» або «ця (така) діяльність» однозначно визначає напрямок зв'язності корелята з антецедентом і знімає викликану відсутністю в автора навичок нормативного текстотворення проблему ускладнення сприйняття і розуміння інформації, носієм якої виступає текст.

З іншого боку, у тих випадках, коли попередній контекст містить велику (у текстовому розумінні) кількість таких іменників, для полегшення процедури сприйняття і розуміння – визначення напрямку смислового розгортання текстового зв'язку – автор використовує прийом принайменникового уточнення: займенниковий корелят уточнюється субстантивом, що дає змогу ідентифікувати його з потрібним антецедентом: «Хоч нікуди ще хлопець не літав, а йде по зачіплянському килиму, мов космонавт... Для нього, для Баглая-молодшого, тут епіцентр життя» (Гончар, с. 362).

Принайменникове уточнення використовується також і тоді, коли в тексті паралельно розгортаються дві анафоричні лінії, кожна з яких має у своєму складі ту саму форму займенника. Тоді шляхом уточнення, у функції якого вживається антецедент, відбувається ідентифікація з ним корелята: «Відповіді не може бути однозначної, оскільки всі герої {1} петербурзьких повістей подібно до художника Пісарьова живуть в ірреальному світі – в місті, де «сам

демон зажигает лампы для того только, чтобы показать все не в настоящем виде», а самі вони – тіні {2}, що «мелькают по стенам и мостовой и чуть не достигают головами Полицейского моста». Всі вони {1} живуть «на живу нитку». Вони, ці тіні, {2} видовжуються вперед, в майбутнє, витягуються і переходять із дня у ніч...» (Мовчан, с. 62).

Характер принайменникових уточнювальних конструкцій може набувати певних трансформацій: із засобу текстової ідентифікації така конструкція функціонально може перетворюватися на засіб образної характеристики референта, взаємоспіввідносною формою антецедентно-корелятної номінації якого виступають іменник і анафоричний займенник: «Комуною керували бланкісти, неоякобінци, прудоністи та затавровані Марксом бакуністи. Всі вони ще до Комуни були пошельмовані Марксом. Більшість їх загинула у кривавому травні 1871-го. І саме проти них, справжніх героїв Європи, була спрямована критика Мавра» (Лупейко, с. 264).

Серед аналізованого матеріалу виявлено випадки еліпсації антецедента: речення з еліпсисом стає неповним, проте залишається комунікативно коректним: «Тарасикова вчителька не прийшла на уроки. Спершу [Ø] думали – запізнюється, пошуміли, погризлися в класі. Двічі зазирає до них директор, затихали, біжком всідалися за парти, але ніхто не приходив їх вчити – знову затівали штовханину й гризню між собою» (Яворівський, с. 180). Структурно-граматична і смислова організація контексту цього уривку, в принципі, не потребує вербалізації антецедента: граматичні форми дієслова компенсують відсутність антецедента, на якого вказує і корелят на них. Функціональне призначення випадків такого типу зумовлюється міркуваннями мовної економії або ж стилістичними потребами мовлення; вони можливі здебільшого в художньому та розмовно-побутовому стилях.

Отже, структурна організація антецедентів анафоричних конструкцій, які репрезентують текстову категорію зв'язності, може бути зведена до двох типів одиниць: непредикативної та предикативної природи. Крім цього, у процесі аналізу виявлено випадки вживання «опосередкованого антецедента», коли між ним і корелятом розташовується «проміжний антецедент», який має єднальне (допоміжне) призначення, що засвідчує його текстове розташування та актуалізована семантика. Через те, що анафоричний різновид займенникової реалізації текстової категорії зв'язності містить, крім антецедента, ще й субститут, було б доцільним у подальшому дослідити види субститутних позицій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Валгина Н.С. Синтаксис современного русского языка / Валгина Н.С. – М.: Высшая школа, 1977. – 440 с.
2. Дудко І.В. Семантика і функціонування неозначених займенників у сучасній українській мові: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / І.В. Дудко. – К., 2002. – 24 с.
3. Лазаренко С.В. Засоби та форми репрезентації зв'язності в газетному тексті: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / С.В. Лазаренко – К., 2007. – 21 с.
4. Лосева Л.М. Как строится текст: Пособие для учителей / Л.М. Лосева; [под ред. Г.Я. Солганика]. – М.: Просвещение, 1980. – 96 с.
5. Мацько Л.І. Риторика: Навч. посіб. / Л.І. Мацько, О.М. Мацько. – К.: Вища школа, 2003. – 311 с.
6. Папенкова Т.А. Текстуальное функционирование местоимений в современном русском литературном языке: автореф. на соиск. научн. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.01 – «Русский язык». – Л., 1973. – 26 с.
7. Плотникова В.А. Местоимение / В.А. Плотникова // Русский язык: Энциклопедия [под ред. Ю.Н. Караулов]. – 2-е изд, перераб. и доп. – М.: Большая Российская энциклопедия; Дрофа, 1998. – С. 231-233.
8. Пономарів О.Д. Стилїстика сучасної української мови: Підруч. [для студ. вищ. навч. закл.] / О.Д. Пономарів. – К.: Либідь, 1992. – 248 с.
9. Різун В.В. Синтаксис / Л.Ю. Шевченко, В.В. Різун, Ю.В. Лисенко; [за ред. О.Д. Пономаріва] // Сучасна українська мова: Довідник – К.: Либідь, 1993. – С. 198-322.
10. Селіванова О.О. Актуальні напрями сучасної лінгвістики : (аналітичний огляд) / О.О. Селіванова – К.: Видавництво Українського фітосоціологічного центру, 1999. – 148 с.
11. Таран В.В. Узагальненість та збірність як текстові категорії у сучасній російській мові: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.02 «Російська мова» / В.В. Таран. – Донецьк, 1998. – 19 с.

Рецензенти: д.філол.н., професор О.А. Дубова,
д.філол.н., професор Н.П. Шумарова

© Матвійчук Т.П., 2009

Стаття надійшла до редколегії 27.02.09